

Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Утвердження української національної ідеї

у творчості і громадсько-політичній
діяльності Лесі Українки, Олени Пчілки,
Михайла Драгоманова та інших видатних
особистостей України на теренах Волині-Полісся

Національна спілка краєзнавців України
Звягельська міська рада
Управління культури і туризму Звягельської міської ради
Управління освіти і науки Звягельської міської ради
Звягельський літературно-меморіальний музей Лесі України
Звягельський музей родини Косачів-Драгоманових

**«УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
у творчості і громадсько-політичній
діяльності Лесі Українки, Олени
Пчілки, Михайла Драгоманова та
інших видатних особистостей України
на теренах Волині-Полісся»**

*Науковий збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції*

Відповідальний редактор: Управління культури і туризму Звягельської міської ради

Рецензенти:

Боронь Олександр, доктор філологічних наук, заступник директора з наукової роботи Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, м. Київ.

Редакційна колегія:

Романов Сергій, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Єршов Володимир, доктор філологічних наук, професор Житомирського державного університету ім. Івана Франка.

Юрчук Олена, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і методики їх навчання Житомирського державного університету ім. Івана Франка.

У 84

Утвердження української національної ідеї у творчості і громадсько-політичній діяльності Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова та інших видатних особистостей України на теренах Волині-Полісся: наук. збірник матеріалів Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, 27.07.2023, м. Звягель, Житомирської обл. / [ред. колегія Сергій Романов, Володимир Єршов, Олена Юрчук; рецензент Олександр Боронь; відп. редактор упр. культури і туризму Звягельської міської ради]. – Вінниця : ТВОРИ, 2023 . – 256 с.

ISBN 978-617-552-513-5

У науковому збірнику опубліковані доповіді та виступи учасників Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, яка відбулася 27 липня 2023 року в Музеї родини Косачів-Драгоманових м. Звягеля Житомирської області, на батьківщині Лесі Українки. Науковці, музейні та бібліотечні працівники, освітяни, краєзнавці з різних міст України діляться своїми напрацюваннями та дослідженнями життєвого та творчого шляху Лесі Українки, громадсько-культурної діяльності родини Косачів-Драгоманових.

РОЗДІЛ III. Поетична творчість Лесі Українки

Вікторія Базиченко

Леся Українка як євроінтегратор України: ерудиція, знання
культури Західної Європи та творчий процес поетеси 108

Даряна Блохин

Леся Українка і Г. Гауптман: шлях від романтики до
неоромантики (до 110-ліття від дня смерті Лесі Українки) 114

Олександра Телехова

«Я буду вічно жити...» 129

РОЗДІЛ IV. Драматургія та проза Лесі Українки

Юлія Кульбаба

Біблія як світовий інтертекст у творчості Лесі Українки 134

Ольга Подлісецька

Гендерна проблематика прози Лесі Українки. 143

Надія Северин

Українофільські мотиви в драматичній поемі
Лесі Українки «Бояриня» 152

РОЗДІЛ V. Освіта та виховання в родині Косачів

Наталія Ковальська, Анна Жук, Вікторія Корженко

Національно-патріотичне виховання в сім'ї Косачів 159

Ганна Малінська

Вплив подружжя Косачів на формування світогляду
Лесі Українки. 167

РОЗДІЛ VI. Бібліотечне та музейне лесезнавство

Людмила Гамма

«Лісова пісня» Лесі Українки у фондах Звягельського музею
родини Косачів-Драгоманових. Хронологія видань 173

РОЗДІЛ V

Освіта та виховання в родині Косачів

УДК 82.09+37.01

Наталія Ковальська,
Анна Жук, Вікторія Корженко
(м. Одеса)

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї КОСАЧІВ

У статті здійснено аналіз тієї частини біографічних відомостей сім'ї Косачів, яка репрезентує особливості національно-патріотичного виховання. Розкрито головні засади патріотичного виховного простору сім'ї Косачів як осередку формування в молодого покоління світоглядних уявлень, створення умов для наслідування. Визначено провідну роль у вихованні дітей матері, яка не тільки власним прикладом прищеплювала любов до рідної культури, мови, природи, зрештою країни, але й активно залучала дітей до цієї діяльності. Висвітлено, який вплив у патріотичному вихованні дітей відіграло знайомство з українською природою, фольклором, побутом селянства, національними символами. Акцентовано увагу на актуальності в наші часи створеної в сім'ї Косачів системи національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: родинне виховання, національно-патріотичне виховання, світогляд, сім'я Косачів.

Постановка проблеми. Із набуттям незалежності країну та кожного громадянина чекала низка важливих завдань. Одним із них стало формування системи національно-патріотичного виховання. Безперечним є той факт, що виховання громадянина-патріота

є пріоритетним питанням для будь-якої держави. Особливо актуальним воно є для країн пострадянського простору, у яких тривалий час знищувались усі прояви національної свідомості й активно культивувався певний образ «радянського» громадянина. У цій ситуації відправним моментом для створення дієвої системи національно-патріотичного виховання стало використання певних символів державотворення. У якості таких символів часто виступають князі часів Київської Русі, гетьмани часів козаччини і, звичайно, письменники та митці. Одним із таких яскравих символів боротьби українського народу за незалежність та власну самоідентичність став «Кобзар» Т. Г. Шевченка.

Важливо зазначити, що в цьому аспекті доволі сильно зменшувалася роль інших видатних письменників, зокрема Лариси Косач (Лесі Українки). Її твори, що пронизані любов'ю до країни, її історії, фольклору, безперечно, свідчать про патріотичні почуття письменниці. Можна вважати аксіомою, що патріотами не народжуються, патріотами стають, патріотів виховують. Тому варто звернутися до вивчення такого аспекту біографії відомих українців, як родинне національно-патріотичне виховання. Це дозволить зрозуміти засади формування патріотизму відомих українців і зможе стати новим імпульсом у національно-патріотичному вихованні в сучасному суспільстві.

Метою статті є вивчення біографічних відомостей сім'ї Косачів в аспекті національно-патріотичного виховання.

Сучасна наука розглядає сім'ю в якості первинного осередка соціалізації особистості [7, с. 47], тобто саме в сім'ї закладаються основи світогляду людини, зокрема і її патріотичні почуття. Протягом багатьох років основний фокус формування українського суспільства був спрямований на виховання підростаючого покоління, яке розуміє та шанує власну національну ідентичність, культурну спадщину та звичаї свого народу. У цьому аспекті потрібно звернути увагу на малодосліджені аспекти життя відомої української письменниці Лесі Українки, а саме на родинні стосунки,

бо найчастіше дослідники біографії зосереджені на вивченні життєвого й творчого шляху письменниці, випускаючи з поля зору ці надважливі елементи, які, власне, і сформували її особистість.

Батьки родини Косачів мали дворянські корені, і це можна вважати основою подальшого вивчення внутрішньосімейних взаємин та виховання. Батько, Петро Косач, за освітою був юристом і, розпочавши свій кар'єрний шлях з нижньої сходинки, дослужився до статського радника VIII класу. Проте, незважаючи на велику зайнятість, адже дуже часто на своїй посаді відстоював права селянства, завжди опікувався родинними справами.

Особливої уваги заслуговує світогляд Петра Косача. Відома дослідниця життя та творчості Лесі Українки Т. Скрипка наголошує, що його світогляд формувався в оточенні українців, які займалися відродженням національної свідомості, культури та української мови. Серед них слід відзначити таких відомих діячів, як: М. Драгоманова, В. Антоновича, М. Лисенка [8]. Звичайно, приклад батька з його стійкою україноцентричною свідомістю, який відігравав роль своєрідного хранителя культурних надбань та цінностей, справив значний вплив на дітей цієї родини.

Однак, слід відмітити, що найбільший вплив у вихованні цієї багатодітної сім'ї справила саме мати. Матеріальне підґрунтя існування родини повністю було на батькові, тому виховання дітей, культурна та ідеологічні сфери були передані ним своїй дружині Ользі Петрівні [4, с. 42]. Цей факт підтверджується спогадами Ольги Косач, яка підкреслювала, що батько ніколи не заперечував тому, що вихованням дітей займалась їх мати [3, с. 883]. Тобто можемо дійти висновку, що саме Ольга Петрівна Драгоманова-Косач формувала світогляд дітей і саме вона займалася патріотичним вихованням у родині.

Більш детальний аналіз діяльності самої Ольги Петрівни свідчить, що вона мала значний вплив на своїх дітей, спонукаючи їх до творчості [4, с. 42]. Цей факт підтверджується на основі аналізу джерел епістолярного характеру. З опублікованих листів

між Лесею Українкою та Ольгою Косач можна зробити висновок, що саме вона контролювала творчий процес дітей, перебувала на зв'язку із видавництвом, стимулювала дітей, але разом із тим і прислухалась до їхніх думок [6].

Насамперед необхідно звернути увагу на її діяльність на культурному та освітньому напрямках. Ольга Косач стала упорядником альбому «Український народний орнамент», у якому було представлено зразки українських вишиванок, була активним співробітником дитячого журналу «Молода Україна» [9]. Звичайно, усі ці дії не були поза увагою дітей. За допомогою них прищеплювалася любов до країни, до української культури.

Варто наголосити, що саме Ольга Косач власним прикладом здійснювала національно-патріотичне виховання в родині. Головним чином це відбувалося за допомогою використання діяльнісного підходу у вихованні, який наразі розглядається в якості найбільш дієвого та оптимального. До своєї активної діяльності вона залучала й дітей.

Загалом Ольга Петрівна з неприхованим скептицизмом ставилася до системи навчання та виховання в тогочасних російських школах, вважаючи їх осередком суворої дисципліни та виправки, які вбивають у дитини бажання до творчості. Найбільш неприйнятним для неї був той факт, що школи сприяли занепаду української мови, історії та культури. Тому як національно-свідома матір Ольга Косач разом із Лесею пишуть листа до міністра народної освіти Російської імперії з проханням дозволити навчання в Україні рідною мовою. Це можна розцінювати як прояв активної громадянської позиції та вже сформованої громадянської ідентичності. Так, Т. Скрипка наголошує, що національно-патріотичне виховання в родині посідало значне місце: «Ольга Косач тяжко й цілеспрямовано готувала ґрунт, на якому зросли й розквітли таланти її дітей. Мудра й ніжна мати різьбила характери своїх дітей відразу на широку шкалу. Виховувала з них патріотів і громадян своєї землі. Діти захоплювалися розумом і талантом матері

й багато у чому намагалися наслідувати її» [9]. На цих самих аспектах акцентують свою увагу й місцеві дослідники життя та творчості Лесі Українки.

Слід зазначити, що краєзнавчі дослідження мають дуже важливе значення, адже саме на «місцевому ґрунті» можна дослідити маловідомі сторінки життя відомих людей. Дослідники сім'ї Косачів відмічають, що основою виховання були українські національні традиції. Почуття патріотизму прищеплювалися за допомогою любові до рідного слова та землі. Звичайно, для того, аби любити свою землю, свою країну, треба її бачити й знати. Саме тому Ольга Петрівна постійно подорожувала з дітьми навколишніми селами, де вони мали змогу ознайомитися з побутом селян, фольклором, народними ремеслами. Так, у подорожі до Жабориці Леся вперше почула про лісову мавку, а жаборицькі звичаї, повір'я, казки глибоко засіли в серці дівчинки. Усе це, звичайно, формувало в дітей любов до рідного краю, малої Батьківщини, що, у свою чергу, і стало фундаментом для формування любові до країни в цілому.

Любов до національних символів мати прищеплювала через національний одяг, у який постійно одягала дітей [1]. Разом із тим, подорожуючи навколишніми селами, діти насолоджувалися незайманою українською природою. Саме фольклор та українська природа неодноразово зустрічаються в творах письменниці, зокрема в такому діаманті української літературної скарбниці, як «Лісова пісня».

Виховуючи дітей, Косачі вчили їх «цінити в людях — людину, себто її голову і совість, а не шапку і чоботи». Тому члени родини не лише мали гарні стосунки з сільськими жителями, а й заводили міцну дружбу, яку проносили через усе життя. Оберігаючи дітей від впливу великопанських родин, які проявляли зневажливе ставлення до української мови, до селянства, батьки Лесі відрізнялися тим, що не розділяли людей на «панів» і «не панів». Діти Косачів, спілкуючись і товаришуючи з селянськими дітьми, училися розуміти їхнє життя і працю, переймалися їхніми турботами.

Вони ніколи не виділялися серед сільських ровесників ні одягом, ні поведінкою [5].

Важливим аспектом формування національної ідентичності в родині Косачів стало рішення Ольги Петрівни створити так званий «український мікросвіт», де мовою міжособистісного спілкування стала українська. Саме завдяки цьому волевиявленню в сім'ї започаткувалися нові культурні традиції, які відрізнялись не лише від традицій тогочасного дворянства, частиною якого була сім'я батька, а й від тих, що були прийняті в родині, з якої походила сама Ольга Петрівна.

Варто звернути увагу, що ті кроки та дії, що були в основі національно-патріотичного виховання в сім'ї Косачів, наразі задекларовано в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. Концепцією наголошується важливість виховання поваги до державних та національних символів, любов до природи України, наявність активної громадянсько-політичної позиції, акцентується увага на важливості вивчення історії держави та процесів державотворення, поваги до культури країни [2]. Усе це та багато іншого культивувалося в сім'ї Косачів.

Отже, можна зробити висновок, що національно-патріотичне виховання в сім'ї Косачів посідало вагоме місце. Першою і дуже важливою ланкою національно-патріотичного виховання був особистий приклад батьків, які походили з давніх дворянських родів і мали сформовану україноцентричну самосвідомість. Це підтверджується на рівні бібліографічних джерел, які чітко змальовують позицію батьків і їх активну громадянську позицію. Звичайно, певний вплив на дітей справляло оточення батьків. Доцільно наголосити, що серед людей, з якими спілкувалися батьки, були видатні вчені, письменники та митці з активною проукраїнською позицією — українофіли та хлопомани. Усе це створювало певний виховний простір, у якому перебували діти. Цей простір було наповнено ідеями унікальності української культури, важливості розвитку української мови, думками про

соборність та незалежність України. Діти в сім'ї Косачів мали дуже гарні приклади для наслідування. Фактично, у цьому випадку ми маємо справу з пасивною складовою національно-патріотичного виховання через створення відповідного виховного простору.

Аналіз біографічних відомостей свідчить про те, що провідну роль у вихованні, зокрема національно-патріотичному, у сім'ї Косачів відіграла мати. Епістолярні джерела свідчать, що саме вона переймалася творчим розвитком дітей та створювала умови для формування світоглядних уявлень молодого покоління. Її активна праця щодо вивчення та поширення відомостей про українську культуру, участь у громадському житті країни, до якого вона долучала дітей, мали безпосередній вплив на формування їх патріотичних почуттів. Краєзнавці зазначають, що мати знайомила дітей з фольклором, побутом та ремеслами селян (тобто саме з життям тих верств населення, де зберігалася недоторканна українська культура, яка майже не зазнала імперського впливу), природою країни, національними символами та святинями. Весь цей комплекс і створював систему національно-патріотичного виховання в сім'ї Косачів. Варто підкреслити, що ця система цінностей, які прищеплювалися в сім'ї Косачів, наразі не втратила своєї актуальності й культивується на загальнодержавному рівні.

Список використаних джерел та літератури

1. Карпук О. Виховання дітей у сім'ї Косачів. Вісті Ковельщини: громадсько-політична газета. 2013. Вип. № 17 (12146). URL: http://vk.volyn.ua/news_37_1776_VihovannyaditeyusimiKosachiv.html.
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. Наказ МОН від 06.06.2022 № 527.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка: хронологія життя і творчості. Нью-Йорк, 1970. 927 с.

4. Моклиця М. Роль сімейних стосунків у становленні письменниці Лесі Українки. Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури: Наук. зб.: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження Лесі Українки, с. Колодяжне, 25.05.2021 р. Луцьк, 2021. С. 39-44.
5. Новаківська Л. В. Народнопедагогічні засади виховання в родині Косачів. Бібліотека Уманського державного університету ім. П. Тичини. Вип. № 10. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/10/visnuk_28.pdf
6. Оніпко В. Життєпис Лесі Українки в родинному листуванні Олени Пчілки. Волинь філологічна: текст і контекст. Універсум Лесі Українки: зб. наук. пр. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. Вип. № 22. С. 336-342.
7. Сірик І. В. Процес соціалізації особистості, яка виховувалась у неповній сім'ї. Психологічні науки: Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. 2015. Вип. № 1. С. 47-50.
8. Скрипка Т. Батько великої українки. Леся Українка: доля, культура, епоха: збірник статей і матеріалів. Луцьк, 2010. Вип. № 1. С. 139-146.
9. Скрипка Т. Олена Пчілка. Леся Українка: доля, культура, епоха: збірник статей і матеріалів. Луцьк, 2010. Вип. № 1. С. 89-98. URL: <https://www.t-skrypka.name/KosachFamily/OlenaPchilka.html>.